

ข้างเฝือกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิบูล วิจิตรวาทการ

ตอนที่ 1

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงได้รับถวายสมัญญาจากคนทั้งหลายว่า “พระเจ้าข้างเฝือก” เพราะในรัชกาลของพระองค์นั้นทรงมีข้างเฝือกไว้ประดับพระบารมีถึง 7 เชือก จนเป็นที่เลื่องลือพระเกียรติ ไปทั่วประเทศใกล้เคียง

และท่านผู้อ่านทั้งหลายก็ทราบดีว่าพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าครองกรุงหงสาวดีถึงกับส่งราชทูตมาขอแบ่งไปไว้เป็นศรีเมืองหงสาวดีสัก 2 เชือก เมื่อฝ่ายไทยเราปฏิเสธไม่ยอมให้ พระเจ้าหงสาวดีก็เลยยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาแตกพิณาศ ไม่ยอมให้เขา 2 เขาเลยมาแย่งไปทั้งหมดทั้ง 7 เชือก

ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นไม่มีใครถวายสมัญญาเป็นพระเจ้าข้างเฝือก แท้จริงถ้าเราศึกษาดูในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ท่านบันทึกไว้จะนับได้ว่าทรงมีข้างเฝือกประดับพระบารมีถึง 6 เชือก ในรัชกาลของพระองค์คือน้อยกว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเพียงตัวเดียว แต่ไม่มีใครมาขอแบ่งข้างเฝือกของพระองค์

ผู้เขียนสงสัยว่าถ้ากษัตริย์ใดมาขอแบ่งก็คงจะทรงยินดีพระราชทานให้ทรงมีพระเมตตาเอื้อเฟื้อถึงกับเคยทำพระลายลักษณ์อักษรถึงประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา จะพระราชทานข้างให้แก่รัฐบาลอเมริกันหลายเชือก

ข้างเฝือกเชือกแรกที่ส่งได้มานั้น พงศาวดารเล่าว่า พบที่เมืองยโสธรจับได้แล้วก็ล่องแพลงมาถึงกรุงเทพฯ มีการสมโภชฉลองกันใหญ่โตต้อนรับข้าง เพราะถือว่าเป็นสิริมงคลแก่ประเทศชาติให้ยศข้างเฝือกนี้เป็นถึงคุณพระ มีชื่อเหยียดยาวเพราะพริ้งยิ่งกว่าชื่อมนุษย์ที่มียศฐาบรรดาศักดิ์เท่ากัน และผู้ที่นำข้างมาถวายนั้นก็ได้รับพระราชทานรางวัลจนเป็นที่พอใจ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ท่านจดเหตุการณ์ไว้ว่า

“ในเดือนแปดนั้น พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธรบอกมาว่า คล่องได้ข้างพังเฝือกตรีที่ป่าดงมาตดบว แขวงป่าระแดร์ ฟากน้ำโขงข้างหนึ่ง สูง 4 คอก 2 นิ้ว เดินทางข้างลงมาทางกรุงเก่า แล้วล่องแพลงมาถึงกรุงเทพมหานคร ณ วันพฤหัสบดี เดือน 8 แรม 3 ค่ำ

พระสุนทรราชวงศากราบทูลว่าคล่องได้เมื่อ ณ วันอังคาร เดือน 7 แรม 6 ค่ำ ปีชวด จัตวาตก จึงโปรด ฯ ให้มีการสมโภชในพระบรมมหาราชวัง ที่ศาลาหน้าโรงข้างนั้นถ้าจะประสมลี ๆ แดงเป็นพื้นเจือทอง เจือเขม่า ขึ้นระหว่างเป็นพระวิมลรัตนกริณีสุทธศรีสรรพางคพิเศษ ทูตยศวตวรรโณภาสพสกัมมามาลาสนรังสฤษดิ์ ราชบุณยฤทธิสมาหาร โสภางจาร จุฬาลักษณ์ มหาอุดมมงคลพระผลพิบูลยประสิทธิ์ คุณสนิทพาทนนาถลักษณวิลาศเลิศฟ้า แล้วพระราชทานเสื้อผ้าเงินตราพระสุนทร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ราชวงศ์ 3 ชั่ง พระราชทานหมอคาวญคนเลี้ยง 4 ชั่ง รวม 7 ชั่ง ผูกโรงไว้ที่อู่โรงยอดหน้าคลังมหาสมบัติ”

เป็นที่น่าสนใจที่พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองโยโสธรนั้นได้รับพระราชทานรางวัลเพียง 3 ชั่ง ส่วนคาวญช่างคนเลี้ยงกลับได้รับเงินมากกว่าเป็นจำนวนจริง 4 ชั่ง หรือ 320 บาท ไม่ทราบเพราะเหตุใดจึงถือว่าคนเลี้ยงช่างนี้สำคัญกว่าเจ้าเมือง อาจจะเพราะบุคคลผู้นี้ต้องทำหน้าที่ฝึกช่างเผือกนี้ให้เชื่อง ช่างป่านั้นเคยมีอิสระ จะเดินจะวิ่งไปไหนก็ได้ตามความสะดวกใจ

เมื่อได้รับยศฐานบรรดาศักดิ์เป็นถึงคุณพระอยู่ในพระบรมมหาราชวังนั้นก็ต้องอยู่ในสภาพชีวิตที่ถูกจำกัด โดนขังโซ่ที่ขาไว้ให้ย่นเฉย ๆ แทบตลอดเวลาถึงแม้จะไม่ต้องเที่ยวหาอาหารเช่นเดิม เพราะมีคนคอยรับใช้นำอาหารมาให้ทุกวัน ก็คงต้องฝึกกันนานกว่าช่างจะยอมรับสภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมใหม่ได้

พงศาวดารมิได้กล่าวว่า คนที่คล้องช่างเผือกได้สำเร็จนั้น ได้รับรางวัลบ้างหรือไม่ ผู้เขียนคิดว่าอาจจะเป็นคนเดียวกับคาวญที่นำช่างมาถวาย หรือมิฉะนั้นนายคาวญนี้ก็คงนำเงิน 4 ชั่ง ไปแบ่งให้พรรคพวกที่ช่วยเขาจับช่างเองตามความยุติธรรม

ช่างเผือกเชือกแรกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ นี้ จับได้เมื่อวันที่ 8 เดือนมิถุนายนพ.ศ. 2395 หลังจากนั้นก็มีผู้ใดรายงานมาอีกว่าพบช่างเผือกในป่า

จนเวลาล่วงมาอีก 2 ปี ในเดือน 4 ปีชาล พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองโยโสธรคนเดิมนี่ ก็รายงานมาอีกว่าได้พบและคล้องช่างเผือกอีกตัวหนึ่งแล้ว ช่างเผือกใหม่นี้ดูมีลักษณะราศีสูงกว่าตัวแรก จึงเรียกว่าเป็นช่างพังเผือกโท

พระวิมลรัตนกรณินั้น ท่านผู้อ่านจำได้ว่าเป็นช่างเผือกตรี อะไรเป็นลักษณะที่บ่งว่าเป็นเผือกโทหรือเผือกตรีนั้น ผู้เขียนเองก็ยังไม่ค่อยจะแน่ใจ พอจะจับใจความได้ว่า

ช่างเผือกตัวแรกนั้น มีผิวสีออกแดง ๆ เป็นพื้นเจือทองเจือเขม่า ส่วนช่างเผือกตัวที่ 2 นี้ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ท่านบันทึกไว้ว่า มีผิวสีประสมแดง ๆ เป็นพื้นเจือเหลือง เลยทำให้ผู้เขียนคิดว่า หากมีสีผิวออกสีเหลืองคงตีว่าออกเป็นทองเจือเขม่า สีทองเจือเขม่านั้นเป็นอย่างไรก็แน่ก็ไม่ทราบ เดว่าคงเป็นสีคล้ำสีเทาผสมอยู่ด้วย จึงเรียกว่าเขม่า

ช่างเผือกที่ 2 นี้ ก็ได้การต้อนรับสมเกียรติ มีฉลองมหรสพ ทำขวัญกันถึง 3 วัน 3 คืน และได้ชื่อว่าเหยียดยาวเช่นเดียวกัน

“ในเดือน 4 ปีชานั้น พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองโยโสธรคล้องได้ช่างพังเผือกโท ที่ป่าฉมาตฉบาอีกช่างหนึ่งสูง 4 คอก 11 นิ้ว ฝึกหัดเชื่องราบแล้ว เดินช่างมาถึงป้อมเพชรกรุงเก่า ณ วันศุกร์ เดือน 4 ขึ้น 1 ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปรับ ตั้งโรงสมโภชที่ป้อมเพชร 3 วัน แล้วล่องแพลงมาถึงกรุงเทพมหานคร

วันพุธ เดือน 4 แรม 5 ค่ำ มีการสมโภชที่ท้องสนามไชยหน้าพระที่นั่งสุทธาไสวรรย มีการมหรสพ 3 วัน 3 คืน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ถ้าประสม ๆ สีแดงเป็นพื้นเจือเหลืองขนานนาม พระวิสูตรรัตนกิริณี โบกษรหัสตีตระกูล สกลบริบูรณ์บริสุทธิ์เศวต คชพิเศศวรลักษณ เฉลิมราชศักดิ์สยามโลกยาธิเบนท์ ประเมนทมหา ราชอิราช บุญวราดุสยฤทธิสมาหาร สรรพากร ศุภโลภณ มงคลคุณประเสริฐเลิศฟ้า แล้วพระราช ทานเสื้อผ้าเงินตรา พระสุนทรราชวงศา หมอความ ให้ 5 ชั่ง ผูกไว้ที่โรงพระเทพกฤษณ”

ข้างตัวนี้มีบุญกว่าเชือกแรก ถึงกับพระเจ้าแผ่นดินเองเสด็จฯ ไปต้อนรับที่ป้อมเพชรกรุง เก่า คือกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้นการเดินทางจากกรุงเทพฯ ฯ ไปกรุงศรีอยุธยา มิใช่เรื่องง่าย ๆ

ปัจจุบันนี้เรานั่งรถยนต์เพียงชั่วโมง 2 ชั่วโมงก็ถึง แต่ในสมัยโบราณต้องเดินทางน้ำล่อง เรือกันทั้งวันกว่าจะถึงเราแน่ใจได้ว่า

พระสุนทรราชวงศาท่านก็โชคดีอีก ได้ช่างเผือกที่ไรก็เหมือนถูกล็อตเตอรี่ ได้พระราชทาน เงินตราและเสื้อผ้า แต่คราวนี้ได้ไปกี่ชั่ง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ท่านมิได้บอกไว้ พอจะเดาได้ว่า

ถ้าความช่างได้รับพระราชทาน 5 ชั่ง หรือ 400 บาท ท่านพระสุนทรราชวงศาก็คงได้ 4 ชั่งละมัง เพราะเห็นตัวอย่างมาก่อนแล้ว ว่าท่านจะได้รับน้อยกว่าสักชั่งหนึ่ง

คราวนี้เวลาผ่านไปต่อมาอีกหลายปี กว่าเจ้าเมืองสุพรรณภูมิก็กราบทูลมาว่าได้จับช่างพังเผือกโทได้จากป่า คราวนี้ ตัวเล็กนิดเดียว เพราะสูงเพียง 3 ศอก กับ 2 นิ้ว ต้องถือว่าเป็นช่างเด็กหน่อย แต่เพราะมีลักษณะ เป็นโท

จึงมีการทดลอง ทำพิธีศาสนาสดพระพุทธรณ์กัน 3 วันเช่นเคย เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ท่านบรรยายว่าผิวนั้นสีดินแดงเป็นพื้น และเจือฝุ่น เจือเหลืองด้วย คงจะสีเหลืองนี้แหละที่ทำให้เป็น โท พงศาวดารรัชกาลที่ 4 บันทึกไว้ว่า

“ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน 6 ขึ้น 7 ค่ำ พระรัตนวงศา เจ้าเมืองสุพรรณภูมิพาช่างพลาย เผือกโทลงมาถึงกรุงเก่า เสด็จขึ้นไปสมโภช พระรัตนวงศากราบทูลว่าจับได้ที่เขาจอมแมว แขวงฉะมว ฉะบว เมื่อ ณ วันศุกร์ เดือน 6 ขึ้น 5 ค่ำ ปีมะแม เอกศก สูง 3 ศอก 2 นิ้ว รับสั่งว่าวันจับได้ตรงกับวัน เมื่อยกพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งอนันตสมาคมสมโภชแล้วล่องแพลงมาถึงกรุงเทพมหานคร ณ วัน จันทร์ เดือน 7 แรม 8 ค่ำ

จึงโปรดให้มีราชวัติฉัตรธงปักรายมาตามถนนตลอดถึงท่า แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงไป รับที่ท่าพระ มาถึงโรงสมโภชท้องสนามไชย หน้าพระที่นั่งสุทธาโศวรรย์ สวดพระพุทธรณ์ 3 วัน มี การมหรสพ 3 วัน 3 คืน แล้วพระราชทานอภัยจารึกชื่อต่อพระราชหัตถ์ขึ้นระวางเป็น พระมหาศรี เศวตวิมล วรรณฉัททันตคเชนทราชาติ วรรณรัตนกิริณีลักษณ จัตุรพักตรพิสุทธิพงศ์ มิ่งมงคลสกล สรรพวงคไพบุลย์ ประเมนทรนเรนทรสูงบารมีตาสมาหาร หัสตินทรรัตนรุ่งฟ้า

ข้างนั้นถ้าจะประสมสี ๆ ดินแดงเป็นพื้นเจือฝุ่น เจือเหลือง แล้วพระราชทานเสื้อผ้า เงินตรา พระรัตนวงศาเจ้าเมือง เงิน 1 ชั่ง 5 ตำลึง พระราชทานหมอความเจ้าของช่างต่อ เงิน 1 ชั่ง 10 ตำลึง ปลุกโรงไว้ที่เขื่อนเพชร ด้านตะวันออก พระที่นั่งอนันตสมาคม”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นิยมนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระรัตนวงศา เจ้าเมืองสุวรรณภูมินี้โชคติน้อยกว่าพระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธรหลายเท่า เพราะแทนที่จะได้รับพระราชทานเงินหลายชั่ง ท่านกลับได้รับเพียง 1 ชั่ง กับ 5 ตำลึงเท่านั้น

แม้หมอคความเจ้าของข้างเองก็ได้รับเพียง 1 ชั่งกับ 10 ตำลึง เพราะเหตุใดจึงทรงพระราชทานน้อยนัก ในเมื่อเป็นข้างเผือกโททั้งคู่ ผู้เขียนก็ไม่ทราบดี ผิดกันแต่ที่ข้างก่อนเป็นข้างพังตัวนี้เป็นข้างพลาย และตัวนี้สูงเพียง 3 ศอก ตัวก่อนสูง 4 ศอก 11 นิ้ว รูปร่างจึงใหญ่ผิดกันมาก อีกอย่างหนึ่งที่น่าสังเกตคือป่าแขวงฉมาตลบานี้ดูจะมีข้างชุม จึงได้ข้างเผือกมาจากป่าเขตนี้อีก 3 เชือกแล้ว

ประเพณีอีกอันหนึ่งที่ท่านผู้อ่านจะสังเกตได้คือ ชื่อและยศฐาบรรดาศักดิ์ที่ยาวเพื่อยของข้างนั้น มีพนักงานบรรจงสลักบนอ้อย ไม่ทราบว่าเป็นอ้อยต้นเดียวหรือหลายต้นมัดกัน และพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงป้อนข้างด้วยอ้อยสลักชื่อนั้น ข้างจึงได้กินชื่อของตนด้วยความเอร็ดอร่อยตามพิธี

ในปีเดียวกันนี้เอง เจ้าเมืองสระบุรีก็กราบทูลมาว่าได้พบข้างเผือกโท แต่คราวนี้ไม่มีโอกาสนำมาเลี้ยงประดับพระเกียรติที่กรุงเทพฯ ฯ เพราะข้างนั้นบุญไม่ถึง จับมาได้ไม่กี่วันข้างก็ล้มป่วยตาย

ความจริงถ้าคิดแบบคนโบราณ การที่ข้างเผือกป่วยจนล้มตายนี้ ก็ดูเป็นกลางสังหารหมู่ที่ไม่ดี เนื่องจากขณะนั้น สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ทรงประชวรหนักอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทำบุญล้างเคราะห์กรรมให้แก่พระมเหสี จึงทรงพาพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์เสด็จ ฯ ไปนมัสการพระพุทธบาทที่เมืองสระบุรีและในเวลาเดียวกันก็จะทรงรับข้างเผือกนั้นกลับมาเลี้ยงไว้ที่กรุงเทพฯ มหานครด้วย

แต่ขณะนั้นโชคชะตาบ้านเมืองคงอยู่ในภาวะเคราะห์กรรม เพราะข้างเผือกโทที่พระองค์ทรงหวังว่าจะนำมาประดับพระเกียรติก็ล้มตาย และต่อจากนั้นอีกไม่นาน สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์ก็เสด็จสวรรคต

“ครั้นมาถึงเดือน 4 ข้างขึ้น พระยาสระบุรีบอกลงมาว่าพระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธรนำข้างเข้ามาถวาย ว่าพระศรีวราษ ผู้ช่วยราชการ กับท้าวเพี้ยเมืองยโสธรคล้องได้ข้างเผือกโทที่ป่าฉมาตลบาสามารถขางหนึ่ง จับได้เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือน 5 ขึ้น 11 ค่ำ ปีมอก โทศก สูงสามศอกหนึ่งคืบ ผีกัดเชื่องราบแล้ว เดินข้างมาถึงเขาแก้วแขวงเมืองสระบุรี กรมการได้ปลุกโรงพักไว้คอยรับเสด็จ”

เพราะเหตุใดไม่สุนทรราชวงศาท่านจึงไม่ทราบทูลมาเอง และนำข้างเผือกมากกราบทูลถวายเอาเสื้อผ้าเงินตราซึ่งแต่ก่อน เราก็คงพอเดาได้ว่า

ท่านคงจะทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงมีแผนการเสด็จมานมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรีอยู่แล้ว ถ้าจะนำไปถวายที่กรุงเทพฯ ฯ ก็คงจะคลาดกัน สู้นำมาให้ทอดพระเนตรเสียที่เมืองสระบุรีนี้เลยไม่ได้ แต่ท่านผู้อ่านก็ทราบดีว่าเมืองสระบุรีนี้มีไข้ป่ามาลาเรียชุกชุม ข้างเผือกนี้ไม่เคยชินกับป่าถิ่นเขตเมืองสระบุรี คงจะจับเชื้อไข้ป่าถึงแก่ความตาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“ครั้นมาถึง ณ วันอาทิตย์ เดือน 4 ขึ้น 8 ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปพระพุทธรบาท
ยกยอดมณฑปและบรรจุพระบรมธาตุ ด้วยเสด็จขึ้นไปครั้งนั้นเป็นกระบวนใหญ่ สมเด็จพระนาง
เจ้าเพ็ญภราภิรมย์ประชวรอยู่ ก็โปรด ฯ ให้ตามเสด็จขึ้นไปด้วย

พระเจ้าลูกเธอ 15 พระองค์ เจ้าจอม 20 พระราชวงศานวงศ์ฝ่ายในและเจ้าจอมแก้วแก้วใน
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่ได้เคยไปนมัสการพระพุทธรบาทก็โปรดให้ตาม
เสด็จขึ้นไปด้วยเป็นอันมาก ละครข้างในสำหรับเล็กด้วย

วันพุธ เดือน 4 ค่ำ ขึ้น 9 ค่ำ เสด็จขึ้นไปประทับพระราชวังท้ายพิบูล ณ วันพฤหัสบดี
เดือน 4 ขึ้น 10 ค่ำ สวดพระพุทธรมนต์บนลานพระพุทธรบาท เวลาค่ำมีระบำ

ครั้น ณ วันอาทิตย์ เดือน 4 ขึ้น 13 ค่ำ เป็นวันพระฤกษ์ยกยอดมณฑปบรรจุพระ
บรมธาตุในพระมกุฏพันธเจดีย์ แล้วมีละครด้วย ครั้นขึ้น 14 ค่ำ ทรงปิดทองพระพุทธรูปในถ้ำ
พิมานจักรี เวลาบ่ายสวดพระพุทธรมนต์ที่ถ้ำประทุน

ครั้นรุ่งขึ้น 15 ค่ำ บรรจุพระบรมธาตุพระเจดีย์ศิลาที่สั่งให้ทำเข้ามาแต่เมืองจีน เวลาบ่าย
มีธรรมเทศนา”

ท่านผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า ในการเสด็จมานมัสการพระพุทธรบาท สระบุรีนี้ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงทำบุญหลายที่หลายแห่ง ด้วยความตั้งพระทัยที่จะให้ผลบุญนั้นสะท้อน
มาปกป้องรักษาสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภราภิรมย์ ที่พระองค์ทรงรักและห่วงใย

สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภราภิรมย์นี้ ทรงเป็นพระมเหสีที่อ่อนเยาว์ ทรงอภิเษกสมรส
กับพระองค์ตั้งแต่มีพระชนมายุได้เพียง 16 พรรษา ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เองทรงมี
พระชนม์มเกิน 40 พรรษาแล้ว

และหลังจากนั้นเพียง 10 ปี พระนางก็ทรงล้มเจ็บประชวรฝ่ายผอม มีพระอาการไอออก
มาเป็นเลือด เป็นที่ห่วงใยวิตกกังวลของคนทั่วไป

(อ่านต่อฉบับหน้า)